

Din Devleti, Dînî Devlet ya da Dindarlar Devleti

Editör Abdulkadir Ramazanoğlu
25 12 2007
Son Güncelleme 19 01 2008

Grekçe Tanrı anlamına gelen "theos" ile kudret, iktidar anlamlarına gelen "kratos" kelimelerinin birleştirilmesinden meydana getirilen TEOKRASÝ tabiri, yasama, yürütme ve yargý fonksiyonlarına ilipkin bütün devlet gücünün, ancak ilâhî kaynaklı olması mebruiyet ve hukukilik kazanacağı savunun ve bu gücün sadece Tanrı'nın yeryüzündeki vekiller tarafından kullanılabileceği teoriyi ifade eder. İlk önce, bir Yahudi bilgini olan Flavius Josephus (Kudüs, 37-100) tarafından, Yahudilerin büyük hahamlarca yönetildiği siyasî rejimlerini isimlendirmek için kullanıldığı sanılmaktadır.

En eski çağlardan beri insan toplumları kadar onların siyasî ve kazaî otoriteleri de din ile sürekli ve yakın ilipki içinde bulunmuştur. Bugün dahil, çağlar boyunca, dinin, en azından müessir bulunmadığı veya herhangi bir tarzda müdahil olmadığı bir toplum ve realitesi söz konusu olmamıştır. Devlet hayatı, hak dine sahip olanlar kadar, mübrik ve putperest toplumlarda da, o toplumlarda geçerli olan dinden etkilenmiştir. Bu vakıya genel anlamda tarihin ve sosyolojinin konusunu teşkil eder. Teokrasi kavramında ise, doğrudan ve dolaylı etkilerin ötesinde dinin devlet üzerinde radikal hakimiyeti söz konusu olmaktadır. Bu anlamda teokrasi kavramı, Yahudilik, Hristiyanlık ve nihayet Müslümanlık için değerlendirilen bir rejim meselesi olarak algılanmıştır.

Avrupa ortaçağının siyasî tarihi, Katolik kilisesinin devleti olan Vatikan'ın ve bu devletin başkanı olan papaların cihanpümül olması teşis etme yolundaki gayretleriyle buna direnen kralların mücadelelerini konu edinen bir seyir izlemidir. Bu noktada şu özellikle kaydedilmelidir: Kilise doktrini anlamında Hristiyanlık, "ruhbaniyet" esasını öngördüğünden, Hristiyan dünyasında teokrasi, bir ruhban sınıfının (pratikte kilise örgütünün) siyasî hakimiyeti anlamına geliyordu. Kilise otoritesinin üstünlüğü esasına dayanan teorisine karşılık, "dominium mundi" (dünya hakimiyeti) hakkının Roma İmparatorlarına ait olduğunu savunan, kilise dahil bütün otoritelerin Roma hakimiyetine tabi olmasını öngören "Sezaro-papizm" teorisi alternatif teşkil ediyordu. XI. asırda imparator Friedrich I. ve Henry VI, Sezaro-papizm'i savunan siyasîler olarak tarihe geçerken; Gregorius VII, İnnocentius III ve IV ile Bonifatius VIII gibi papaların yönetimleri teokratik sayılmaktadır. Nihayet Fransa kralı Güzel Philipp'in Vatikan'ın otoritesi için büyük darbe teşkil eden siyasî başarısızlığı ve papaların siyasî etkinliği hayli sınırlanmıştır. Bu çizgide, Hristiyanlık tarihinde "re" protestanlık hareketleri ile millî kiliselerin güç kazanmaları vakıyası da uzun ve ayrı bir bahis teşkil eder.

Bir anlamda hukuk felsefesi ve kamu hukuku teorisi mahiyetinde tezahür eden teokrasi teorileri, özellikle devlet iktidarının menbe ve sahibi konusundaki görüşler, Hristiyan Ortaçağ'a ait birer teori hüviyetinde olduklarından, bunların bugün için ancak bir mana ifade ettikleri doğrudur. Yahudi ve Hristiyan dünyalarında din ile devlet arasındaki nazarî ve tatbikî ilipkileri tarihî boyutu ve aktüel ve çağdaş yapısı içinde bütün genişliği ve derinliği ile ele alıp incelemek muhakkak ki, ilgi çekici akademik bir iştir. Ancak, bu konunun mahiyetini ve İslâm ile olan alakasını değerlendirmemiz için vazgeçilmez gereklilik taşımamaktadır.

İslâm'ın devlet anlayışını teokratik olarak niteleyenler daha çok onun muarızlarıdır. Bununla beraber, konuya temas eden Müslüman ilim ve tefekkür erbabının da, bu tabiri, İslâm'ın devlet anlayışını ve uygulamalarını tavsif etme bakımından kullanmakta bir görmedikleri anlaşılmaktadır. Toplumun yönetimine ilipkin bütün konularda ve devlet fonksiyonlarının tamamında dinin ihata edeceği kapsam ile ve radikal olarak, tam anlamıyla hakim durumda bulunup teokrasi kavramıyla ifade ediliyor ise, İslâm'ın bu anlamda teokratik bir anlayışı temsil ettiği doğrudur. Şu var ki, İslâm dini, kilise doktrini anlamındaki Hristiyanlıktan farklı bir yapıya sahipti gibi; onun öngördüğü teokratik yapı da herhalde Hristiyan Ortaçağ'ın teokrasilerinden, hem anlayış ve felsefe, hem de uygulama modeli yönünden başka bir şeydir.

Ortaçağ Hristiyan teokrasisinin karşısında yeralan Sezaro-papizm kavramının bugün için hiç bir anlam taşımadığı ortadadır. Bugün için İslâm'ın, devlet konusunda el'an uygulamada geçerli hangi fiili ve teorik vakıyanın karşısında yer aldığı ve neye teşkil ettiğini tesbite çalışmamız gerekmektedir.

Bugün dünyada, sadece prensip itibarıyla, yani ancak çok nazarî planda kalan, felsefi temelleri bakımından teokratik sayılabilecek az sayıda istisnâ örneğinin dâvâsında, devlet ve toplum düzeni fiilen sekülerize olup; din gitgide daralan ve etkisi sınırlanan bir kategori olarak arka plana itilmiştir. Prensipte lâiklikten söz edilmese bile, toplumlar ve devletler fiilen din dâvâsı bir anlayışın hakimiyeti altında yönetilmektedirler. Bu vakıyanın tarihî sebeplerini incelemek burada konumuzu oluşturmuyor. Ancak bu konuda özellikle şu kaydedilmek gerekir ki, bu günkü Batı medeniyetinin gelişme süreci içinde kilise Hristiyanlığının yapısını kaynaktan tereddütler, bilim ve düncenin kilise disiplini içinde kendisine bir mecra ve mahreç bulamayışı önemli bir rol oynamıştır. Çepitli Hristiyan kiliselerinin teolojik gelenekleri arasında sürüp gelen ihtilâfların halledilememesi bir yana, genel olarak Hristiyan teolojisinde Cenâb-ı Hakk'ın tevhide ve sıfatları konularında açık, net ve itminan verici noktadan uzak kalınması, iman düzeyinde ilâhî gerçeğin sahil bir bütünlükle kavranılmasını engellemiş; en azından görüp ufkunu belirsizliklerle doldurmuştur. Lâikferdiyetçi ve liberal felsefe gitgide kuvvetlenmiş; insan benliğini merkez kabul eden, insanın nefis yönünü, nefsaniyetini ve ihtiraslarını reel beperi veri olarak hukuk ve düzenin temeli yapan bir anlayış hükümler olmuştur. İnsanın kul olduğu ve ilâhî bîle ile kupaşılması bulunduğunda adeta unutulmuştur. Bilim ve teknolojide meydana gelen süratli ve yoğun başarılar da göz kamaştırmayacak kadar aklının adeta tebcil edilmesiyle sonuçlanmıştır. İnsan iradesine ve rızasına dayanan veya irca edilebilen her sonuç mebrur ve geçerli sayılmaktadır. İpte çağdaş dünyada muteber olan insan hakları teorisi ve demokrasi prensibinin orijininde, insan nefsini od noktası kabul eden, benliği ve onun ihtiraslarını eleştirmeyen ve Batı'da "ferdiyetçilik" ve "liberalizm" gibi kavramlarda ifadesini bulan bu anlayış yer almaktadır. Ekonomide de aynı anlayışın izlerini taşıyan bir çizgi takip edilmektedir.

Tarihi sürecin ortaya çıkardığı bu vakyanın günümüzdeki alternatifi, Ortaçağ Hristiyan teokrasisinin yeniden tekrarlanması olarak esasen çoktan geçerlilik partlarının kaybetmiş ve her bakımdan asılmış bir merhaleyi temsil etmektedir. Bu bakımdan, gerçek ve alternatif Hak Dini, yani teokrasinin İslâmı karmışdır.

İslâm, tevhid esasına dayanan, birkin her türünü ve birke varan her türlü sapmayı red eden ve Cenâb-ı Hakk'ı noksanlık ifade türlü sıfatlandırmalardan son derece tenzih etmek esası üzerine kurulan bir dindir. Onda, iman yönünden Rabb'ül-âlemîn'in mükevvenat üzerindeki mutlak kudretini ve tasarrufunu kayıtlayacak veya kıstlayacak en ufak bir telâkkîye yer yoktur. Mahlûka üzerinde Cenâb-ı Hakk'ın mutlak hükümlerini selbedecek her hangi bir kuvvet ve prensip tasavvur olunamaz. O'nun mebiyyetinin, irade ve kudretinin tallûku olmayan, ilgisiz ve kayıtsız kaldığı bir saha tasavvuru da mümkün değildir. Bu gerçeğin sonucu olmak bakımından İslâm dini için, kainatta "lâik olan" ve "lâik olmayan" yahut da "din" ve "din dıy" gibi bir ayırma yapılması anlamsız ve geçersizdir. Ne doada ve ne de toplum hayatında böyle bir tasnif yapılmasını hakir gösterecek hiç bir şey yoktur. Mantık ve ilmi düpünce de bunun aksini doğrulamakta, tevhidi göstermekte ve Allah'ın kanununun her peyde, her yerde her zaman geçerli olupunun bir istisnası bulunmadığını teyid etmektedir.

İnsanın ferdi ve sosyal hayatı da bu evrensel kanunun kapsamı içinde yer alır. Kendisini yaratan Rabb'inin rızasını kazanmak ve O'nun rahmetine mazhar olarak cennetine kavuşmak insanoğlunun varlık gayesidir. Yaratıcısı tarafından insan buna davet edilmiş ve bunu kazanmak üzere dünyaya gönderilmiştir. Rabbin ibadet ederek yaratılışının hikmetini gerçekleştirmesi ve kendi fıtri olan bu yolda varlığının nefsanî tarafını apan melekelerini geliştirmesi gerekmektedir. Başlangıçta misak ile Rabb'ine verdiği (ahdi) yerine getirmesi ve yüklediği emanetin hakkını vermesi ancak böyle mümkün olabilir. Rabb'ini tanımak, insanoğlunun "bâ" puuruna vardığı anda kendisine varoluş bilgisi olarak maledilmiştir. Bunun puurda canlandırılması için Rabb'i ona bir rahmet olarak resullerini göndermiş; vahyini indirerek hidayet etmiş; onu karanlıklardan nûra çıkarmıştır. İnsan Rabb'i ile olan misakını O'nun resulüne biat ederek bir defa daha teyid etmiş ve böylece ahidini bir nevi sadakat yemini ile de tekid etmiştir. Bu suretle o, üzerindeki emaneti Rabb'inin hidayetine tabi olarak gerçekleştirmeyi kendi rıza ve inkıyad ile severek yüklenmiş bulunmaktadır. Bu tavır Rabb'inin mutlak hükümlerini bizzat yapamay ve yapatmay ifade eden bir misyonu temsil etmektedir. O'nun yeryüzünde halifesidir. Bir nevi vekili veya naibi durumundadır. Kendi adına değil, Allah adına hüküm verir. Kararlarında nefsinin arzularına değil Rabb'inin hidayetine tabidir. Rehberi, vahiy yoluyla kendisine ulaştırılmış olan hikmettir, ilâhî nûrur. Bu kuvvetlerini ve inisiyatifini bu yolda kullanarak Rabb'inin iradesi ve rızası ile bütünlemeye gayret eder. İnsanlar ve onların ümmeti için Allah'a olan, iman her peyin başında ve merkezinde yer alır. Hukukun, devletin ve düzenin temeli bu esasa dayanır.

Sekülerize olmuş çağdaş toplumlarda ise, Tanrı unutulmuş veya bir kenara itilmiş; O'nun yerine tebcil edilen beheri akıl ve insanı nefsaniyeti oturtulmuştur. Kuralların, kararların ve yargıların oluşumunda vahyin doğrudan ve tek hükümler olarak kaynak tutulması, resullerin insanlığa ulaştırıldığı ilâhî mesajın izlenmesi yerine, insanların iradeleri ile hür olarak meydana getirildiğine ve "demokratik" oluşu tek değer ölçüsü olarak gözetilen beheri tercihler esas tutulmuştur. Böylesine izafi ve deşipkenlikte müsait zeminde bencilin, hedonizmin, makyavelizmin ve maddeye yönelik tutkuların ön plana çıkması önlenememektedir. Evrensel değerler ve kriterler kaybolmakta; ırkçılık, bölgeci ve kısa vadeli çıkar edimleri adıyla basılmaktadır. İnsanın ahireti gözetilmez perspektif yoksun bırakıldığı sonucu manevî kültür boyutu kaybolmuştur.

Modern dünya, benimsemiş görüldüğü insan hakları teorisi içerisinde din hürriyetine de yer vermiştir. Ancak bu hürriyet, bugün olan anlayış tarzıyla, dine gerçek anlamını veren ve bütün boyutlarıyla temsil eden İslâm için bir anlam ve yeterlik ifade etmez. Çünkü İslâm'da din kavramı özel ve sınırlı bir bilinç ve davranış kategorisini değil, insanın ferdi ve toplumsal en kapsamlı bütüncü disiplinini ifade eder. Hukuk, düzen, devlet ve her türlü yargı bu çerçevede kalır. Bugünün yaygın anlayışına göre hürriyeti bu genilikte talep ve ihtiyaçlara mahreç olmaktan uzaktır. Belki sekülerize olmuş toplumlarda görülen sınırlanmış din için tolerans ifade etmekten ibaret kalır. Toplumsal ve hukukî boyutu çok kıstıtlı bir takım dinî hassasiyetler ve âdetler için hoş anlamında bir "tanıma"dan ibarettir. Din, sanki zihinsel vetire ile ilgili bireysel bir fantaziyim gibi algılanmakta, toplumsal yönü ancak mabed ile ilgili sınırlı âdetlere hasredilmektedir.

Bu anlayış pratikte belki, günümüzün gayrimüslim toplumlarına ve sekülerize olma yolundaki bazı İslâm ülkelerinin avamında edilen dinî ilgilerin zayıflamış seviyesine elverişli olabilir. Ancak, meselenin mahiyeti itibarıyla, din gibi insanoğlunun en bütüncü, en yüksek kurumunun haiz olması gereken tutarlı kapsamlı ve bunun mantığının böyle bir anlayışla prensipte tasavvur olunamaz. Mantıken din hürriyeti din kavramına giren her konuda, o, dinin saliki için hukukî serbestlik ifade etmek gerekir. Mümin, inandığı dini bütünüyle yapamamak hak ve imkânını tam olarak bulabildiği takdirde; ancak o zaman, din hürriyetinin bulunuyor demektir. Bazı dinî hakları tanıyıp, diğer bazı dinî icablar için yasaklar öngören bir düzende din hürriyeti değil, belki konularda tolerans söz konusudur. Bunun ise hakkıyla iman edenleri tatmin etmesi; hele de İslâm gibi dine en geniş kapsamı ile gerçek kavramını veren hak din için yeterli bulunması söz konusu değildir.

Bu bir gerçek ki, insanın insan, dininin iktisası olan anlayış ve düzen bir bütün olarak yapma imkânından mahrum bulunuyor demektir. Din hürriyetinin tam olması için, toplumun o dine göre yönetilmesi, başka ifadeyle dine ait kuralların o toplumda hukukî değer taşıması gerekir. Resmen ve kanunen düzenlenmiş olan dini esasların hukuken yürürlük ve bamsı ve geçerliliği olamayacağı Tarif icabı burada söz konusu olan hürriyet hukukun sahası içinde olanıdır. Bunun ötesi zaten konu dıydır.

Böyle ifade edebiliriz: Din hürriyeti, insan haklarının en mukaddes ve incelikli kavramlarından biri olarak, belirli bir dinin hukuken bütün orijinal hüviyetiyle, bölünmeden tanınmasını; toplum için hukukî geçerlilik kazanmasını ve bu yolla, onun saliki insanların dinlerini bir bütün olarak hukukî teminat altında yasama hak ve imkânına kavuşmalarını ifade eder. Açıktır, bu,

toplumun ve devletin resmen tanıyan din için teokratik bir yapılanma içinde bulunması demektir ve dinin teokrasisi hakimiyeti kurulmadıkça, o dinin salikleri için din hürriyetinin söz konusu olamayacağı anlamına gelir. Bunun bir başka yolu yoktur. Yani, din hürriyetinin gerçekleşmesi, tamamen sosyal boyutlu hukuki bir çözümden geçer ve bireysel bir iş değildir. Bireyin bu konuda hakkı ancak sosyal anlamı olan kurumlaşma yoluyla gerçekleşebilmektedir.

Farklı dine mensub insan toplumlarının aynı devlet çatısı altında yaşamaları halinde her bir küme için din hürriyetini sağlayan yolunun nasıl uygulanabilirlik kazanacağı problemi din hürriyeti konusunun esaslı değil; ikinci aşamada bahis konusu olan tâl meselesidir. Bu, hukuki olmaktan çok siyasî yani ağır basan çepitli rejim taklitlerine, değipik alternatiflere açık bir konu tepkil edilebilir. var ki, burada söz konusu olan rejimler farklı kümelerin din hürriyeti için teklif mahiyetinde birer metod ve birer gerçekleşme aracı hüviyetindedirler. Söz gelişi laiklik prensibinin bu mahiyette olduğu kabul edilmektedir. Evrensel değeri ve geçerliliği olmayan bir metod, bir tekliften ibarettir. Hiç bir zaman din hürriyeti prensibi düzeyinde yüksek bir değeri ifade etmez.

Bu da bir gerçektir ki, yeryüzünde bugün din adıyla altında bilinen veya bu isimle adlandırılmıyor olsa bile mahiyeti itibariyle bir din hüviyetinde tezahür eden akide ve salâh ekollerinin birbirinden ne kadar farklı, hatta bazılarınların birbirine tamamen zıt oldukları malumdur. Bunların tamamı için genel geçerliliği olan bir kategori belirlenemeyeceği gibi tamamı için geçerli bir din hürriyeti modeli de oluşturulamaz. Bütün hürriyetler gibi din hürriyeti de, din konusunda sosyal tabanı olan icablardan kaynaklanan; sahiden karşılanması istenen ihtiyaçlara tekabül eden ve reel boyutu olan beşeri edillimlere mahrec olan bir kavramdır. Onu soyut ve anlamsız bir çerçeve gibi kabul edersek istismarına yol açmış oluruz. Kendisine din kisvesi verilen, din olupu kendinden menken her akıym bu yolla laayık bulunmadığı legal bir himaye elde edebilir. (Bu konuda, din ve vicdan hürriyetinin, modern çağlarda ateizmi dahi kapsayan bir kavram genişliğine doğru çekilebildiğini hatırlamak kâfi olmalıdır).

Bugün otantik hüviyetini tamamen muhafaza ederek din kavramının gerçek muhtevasını ve bütün boyutlarının en bütönlüğü tutarlı bir kapsam ile temsil eden ekmel dinin Yslâmiyet olduğunu objektif ve ilmî bir gerçektir olarak ortadadır. Bu bakımdan din hürriyeti kavramını, teokrasiye en tutarlı, en gerçek ve geniş kapsamlı kavramını veren Yslâm'a göre düşünmemiz gerekir. Her ne kadar ve itikada ve hem de pratiğe (amel cephesine) ilişkin bütün yönleriyle Yslâm'ın dününde kalan dinler ölçü ve model alınacak olursa varılacak sonuç en azından Müslömanlar için yetersiz kalmaya mahkumdur.

Ruhbaniyete yer vermediği için teokrasisini ruhanı meclislerin ve örgütlü geleneklerin taassubu altına girmeden, halkın doğrudan ve en yüksek seviyede katılmı ile serbest bir tarzda gerçekleştirme ıansısı, Yslâm'dan başka hangi dinde vardır? Onun teokrasisi insana, yeryüzünde Allah'ın halifesi nazarıyla bakan, onun nefesine değil nefsaniyetini apan ve ahirete yönelik olan üstün değerlerle hitab eden, fıtrata uygun olan, yaratılıştaki misaka, ahde ve resule yapılan bîata atıf yapan, vahye dayanan ve esasları son derece muhkem olan, üstelik otantik ve muhkem olupu tarihî ve bilimsel anlamda sabit olan bir teokrasidir. Rabbü'l-âlemîn'in hükümlerini, O'nun izniyle, herhangi bir bölünmeye maruz bıraktıktan, mümin ve muvahhid kullarının ümmeti eliyle tam olarak gerçekleştirmenin bütün ıartlarının haiz olan tek ve yüce bir yönetim tarzıdır.

Mahmud Rifat KADEMOĞLU